

suomalaiset

fasistit

mustan sarastuksen airuet

OULA SILVENNOINEN,
MARKO TIKKA &
AAPO ROSELIUS

WSOY

Oula Silvennoinen

Marko Tikka

Aapo Roselius

SUOMALAISET FASISTIT

MUSTAN SARASTUKSEN AIRUET

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

© KIRJOITTAJAT JA WSOY 2016
TOIMITTANUT OULA SILVENNOINEN
ISBN 978-951-0-40132-3
PAINETTU EU:SSA

Sisällys

Lukijalle 9

- I Kiovan-Heringsdorfin pikajunassa
– eli suomalaisen fasismin pesänselvitys 13
»Reilua talonpoikaishuumoria»? – fasismi ja vähättelyn
kulttuuri 18
Pimeä aurinko nousee – radikalismien sukupolven
jäljillä 24
- II Aatetunkka ja tuli
– fasismin pitkä 1800-luku 31
Valistus ja vastavalistus 34
Tulkoon sota! 40
Suomen kansa ja tsuhnan kansa 42
Mustan sarastuksen profeetta 46
- III Miehiä, jotka eivät unohda
– suomalaisen sotasukupolven ääriviivat 51
Eurooppalainen rintamakokemus 54
Suomalainen maailmansota 57
Etappisikoja ja kellarisankareita 61
Häviäjien Eurooppa 64
Jatkuvan sodan oppi 68

IV Valkoinen ja musta Suomi

- kotimaisen fasismin ydin ja tukijoukot 73
- Vieras kansa 80
- Kirjalliset kanssavaeltajat 84
- Taivaallinen isänmaa 91
- Suomalainen *cosa nostra* 93
- Taistelu päättyy, sota jatkuu 99

V Luo lippujen!

- kansallisen radikalismien suuri vuosikymmen 105
- Bobi Sivén ja taisteleva nuoriso 112
- Idästä ei tule mitään hyvää paitsi aurinko 117
- Lakkorikollisuutta vastaan 121
- Lalli-liitto: ensimmäinen yritys ja erehdys 131
- Vielä kerran pojat! – Vapaussodan
Rintamamiesten Liitto 138

VI Lakeus liikkuu autolla

- Lapuan liikkeen nousu 147
- Vapaa talonpoika 150
- Punaiset paidat, musta maa 152
- Kansalaiskokoukset: viimeinkin tapahtuu! 155
- »Pyhä viha on muutettava teoiksi» 160
- Leikataanpa Kalliota! 165

VII Ihmisiä suviyössä

- talonpoikaismarssi ja isänmaan kohtalon hetki 169
- Everstiluutnantin ja kirkkoherran talonpoikaismarssi 176
- Poikia pallokentällä 183
- Senaatintorin Rubicon 189
- Paluu ja seuraava aamu 195

VIII Kansannousu vailla kansaa

- Mäntsälän kapina 199
- Vallankumoussoturit 202
- Matka pimeyden ytimeen 208
- Etsikää sopivat syylliset 220
- Jumalan sotajoukko 223
- Mäntsälän jälkilöylyt 228
- Puolue joka halusi lopettaa puolueet 235

IX Musta mosaiikki

- 1930-luvun fasismin hajanainen järjestökenttä 245
- Hakaristien kevät 248
- »Naurakaa ja pilkatkaa mutta me viemme teidät väkisin
kansallissosialistiseen valtioon» 253
- Herää Suomi! Hell Finland! 258
- Alkuarjalainen 264
- Vanhan sukuun viimeinen vihanta 269

X Sinimusta sävel

- fasisin nuorisojärjestön nousu ja tuho 277
- Mustan Karhun seurue 279
- »Löytyykö vielä Tandefelttia» 281
- Kansallisen innostuksen psykoosi 287
- Virolainen ruletti 296

XI Rautakausi

- Bertel Gripenberg, Örnulf Tigerstedt ja fasisin älymystön maailmat 307
- Kaksi mustaa husaaria 312
- »Kiväärin kieli on ainoa maailmankieli» 316
- »Sieg Heil! Nyt menee lujaa» 319

XII Kerran Suomessa taistellaan

– suomalainen fasismi ja sota 323

Kadonnutta kansaa etsimässä 330

Toivioirekillä 344

Aitosuomalaisuutta ruotsiksi! 352

»Fascistinen syöpä sos.-dem. puolueessa» 356

Kansainvälisiä voimia vastaan 369

XIII Valkokapina

– Vapaan Suomen Liike 1944–1945 387

Kyy povella 397

Johannes Öhquistin erehdys 403

Jäljet johtavat kalkkitehtaalle 411

Pääteasema 420

XIV Painuvan päivän kaarti

– murroksia ja jatkuvuuksia sodanjälkeisessä

Suomessa 427

Viimeinen ateenalainen 429

Muodonmuutoksia 433

»Fasisminluontoisen» järjestökentän luova tuho 440

Vinossa peilissä 444

Epäonnistumisen anatomia 448

Talonpoikaishuumorin lyhyt oppimäärä 453

Uutta sarastusta kohti 458

Lyhenteet 467

Viitteet 468

Lähteet ja kirjallisuus 486

Henkilöhakemisto 498

Lukijalle

FASISMI ON tekemässä voimakkainta nousuaan takaisin läntiseen politiikan valtavirtaan sitten toisen maailmansodan päättymisen. Ilmiön olemukseen kannattaa siksi perehtyä myös Suomessa. Vailla tietoa sotienvälisenä aikana nousseen fasismin ensimmäisen aallon aatteellisesta ja kokemuksellisesta taustasta tämän päivän fasismin ymmärtäminen käy kuitenkin ylivoimaiseksi tehtäväksi. Siksi tämä kirja on kirjoitettu.

Suomalaista fasismia ei koskaan ollut olemassakaan itsenäisenä, muusta Euroopasta riippumattomana ilmiönä. Emme antaudu kinasteluun fasismin ilmenemismuotojen erityispiirteistä; oleellista on ymmärtää, että kaikki sotien välisen aikakauden fasistiset liikkeet kumpusivat samasta, yhteiseurooppalaisesta aate- ja kokemuspohjasta.

Käsitteellinen hämmennys on leimannut sekä suomalaista että kansainvälistä fasismin tutkimusta; tässä kirjassa omaksumamme käytännöt ovat yritys selkeyttää tilannetta. Emme käytä termejä äärioikeisto tai radikaali oikeisto synonyymeinä fasismille; fasismin ydin ei ollut perinteisessä oikeistolaisuudessa vaan antiliberalismissa ja kansallismielisyydessä. Termejä radikalismi ja radikalisoituminen käytämme niiden kapeassa merkityksessä, kuvaamaan yksinomaan yksilöiden tai järjestöjen suhdetta väkivaltaan.

Tämä kirja ei ole suomalaisen fasismin matrikkeli tai kuka-kukin-oli-teos. Sotienvälisen aikakauden fasismin tarina Suomessa ei missään mielessä rajoittunut tässä kirjassa esiintyviin henkilöihin ja järjestöihin, eikä sen historia päättynyt siihen mihin tämän kirjan kerronnan kaari päättyy. Fasismi on kanssamme yhä, osin uusin tunnuksin ja iskulausein.

Kiitämme kotimaisia ja ulkomaisia julkisia arkistoja sekä yksityishenkilöitä, joiden hallussa oleva aineisto on tehnyt mahdolliseksi tämän teoksen, erityisesti Kansallisarkistoa ja Kansalliskirjastoa. Kuluneiden lähes neljän vuoden aikana monet ovat antaneet kirja-, lehti-, ja arkistovihjeitä, lukee- neet tekstin katkelmia ja kommentoineet niitä, kertoneet kiinnostavista valokuvista ja johdattaneet meidät mielenkiintoisten ihmisten jäljille. Kiitämme erityisesti Pertti Haapalaa, Ville Kivimäkeä, Aleksi Mainiota, Seija-Leena Nevala-Nurmea ja Jarmo Peltolaa.

Valokuvat ovat ikkuna kadonneeseen maailmaan. Kirjan kuvituksessa on käytetty Museoviraston ja Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston kokoelmia sekä yksityiskokoelmia. Kiitämme Tuomas Ervamaata hyväntah- toisesta avusta Erkki Ervamaan arkiston saamisessa tutki- muskäyttöön. Haluamme myös mainita erikseen Museo- keskus Vapriikin kuva-arkiston ja tutkija Antti Liuttusen, jonka asiantuntemus oli vailla vertaa tämän kirjan kuvituk- sen toteuttamisessa.

Tutkimus on työtä, eikä työtä voi tehdä ilman rahaa. Kii- tämme erityisesti Werner Söderström Osakeyhtiön Kirjal- lisuussäätiötä sekä Suomen Tietokirjailijat ry:tä, joiden an- tama taloudellinen tuki on mahdollistanut tämän teoksen.

Mustaan isänmaahan suuntautuvan tutkimusmatkamme yksi vaihe on päättynyt, uusi on alkamassa. Jättäessämme

käsikirjoituksen kustantajalle olemme entistä vakuuttuneempia, että tämä kirja oli pakko tehdä. Kiitos teille kaikille, ystävät!

Helsinki – Tampere – Tallinna

Oula Silvennoinen, Marko Tikka, Aapo Roselius

I

Kiovan-Heringsdorfin pikajunassa – eli suomalaisen fasismin pesänselvitys

*Kaupungit välkky. Pimeys pilviä ajaa.
Aasia pirstoo patonsa aroiltaan.
Kiväärit piirtää lieskoja pitkin rajaa.
Kurimus kulkee. Temppelit temmataan.*

*Eurooppa yössä! Kolmas vuostuhat ryntää
liehuvin lipuin ja fanfaarit pauhaten.
Aukoen maata välkkyvät aurat kyntää.
Laulajat kulkee myrskyä kylväen.*

PAAVO HYNYNEN

J. Chr. Fabritius

**MIEHIÄ
JOTKA EIVÄT
UNOHDA**

O T A V A

Johan Fabritiuksen romaani *Män, som inte glömma*
julkaistiin ruotsiksi 1936 ja suomeksi 1938.

PISTORAITEELLA, Kiovan rautatieasemalla Ukrainassa, seisoo juna hämärtyvässä syyskuun illassa. Ulkona, asemalaiturilla, myllertää ihmiskaaos. Euroopan sotana alkanut yhteenotto on kestänyt jo yli kolme vuotta ja muuttunut maailmansodaksi. Loppua ei ole näkyvissä.

Venäjän keisarikunnalle sodan rasisus on kuitenkin jo osoittautunut kestäättömäksi. Valtakunta on vallankumouksessa ja sen armeijat hajoamassa. Kuri on romahtanut. Sotilaat hankkiutuvat kuka mitenkin pois rintamilta. He ampuvat omia upseerejaan, joiden kanssa vielä äsken jakoivat juoksuhautojen koettelemukset. Rautatieasemalla velloo sennellen, rotanhäntäpistimien, nahkaremmien, tornisterien, kangaslakkien, mahorkankäryn ja punaisten käsivarsinauhujen sekamelska. Ilma on täynnä meteliä, huutoja ja väkivalan uhkaa. Se saattaa koska hyvänsä ryöpsähtää murhatöiksi.

Yhdessä junan vaunuista on vielä vanhan järjestyksen saareke. Joukko upseereita on lahjonut rautatievirkailijan ja onnistunut saamaan yhden vaunuosaston itselleen. Jäljellä on enää hermostunut odotus. Jos upseerit keksitään, kapi-noivat sotilaat raastavat heidät ratapenkereelle ja ampuvat siihen, elleivät revi heitä kynsin ja hampain kappaleiksi. Viimein juna nytkähtää liikkeelle ja vyöryy Dneprin yli kulkevaa rautatiesiltaa syyskesäiseen iltaan. Matka käy kohti pohjoista, jossa vielä on turvallista. Kuinka kauan kestää, ennen kuin anarkian hyökylaineet yltävät sinnekin? Aseman ja kaupungin valot jäävät taakse. Juna kulkee, mutta ympärillä tihentyy hämärä. Siellä, pimeässä, liikahtelevat alkamassa olevan 20. vuosisadan hallitsemattomat ja raa'at voimat.¹

Näin alkaa suomalaisen pioneeriupseerin Johan Christian Sergei Fabritiuksen vuonna 1936 ilmestynyt romaani *Miehiä, jotka eivät unohda*. Teos on kuvitteellinen kertomus viiden upseerin matkasta halki vallankumouksellisen Venäjän vuonna 1917 sekä siitä, mihin tuo yhteinen junamatka kaksikymmentä vuotta myöhemmin johtaa. Vaikka Fabritius ei sitä lukijoilleen kertonut, romaani pohjautui vahvasti hänen omiin kokemuksiinsa. Romaanihenkilöidensä lailla Fabritius oli palvellut maailmansodassa Venäjän armeijan upseerina. Syksyllä 1917 myös hän oli laittautunut vaaralliselle junamatkalle halki vallankumouksellisen maan. Kuten kirjallisen vastineensa, kapteeni Nordin, myös Johan Fabritiuksen matka kulki Galitsian rintamalta takaisin Suomeen. Maahan, jonka oma maailmansota oli vasta alkamassa.²

Fabritiuksen unohtunut romaani on tärkeä siksi, että hänestä kehkeytyi yksi sotienvälisen aikakauden suomalaisen fasismin johdonmukaisimmista ja toiminnanhaluisimmista järjestömiehistä. Samalla hän oli kirjoitustensa kautta yksi sen suorapuheisimmista intellektuelleista ja avoimimmista ideologeista. Hänen kirjallinen tuotantonsa sisälsi ammatillisen, pioneeri- ja linnoitusoppia käsittelevän kirjallisuuden ohella muistelmia ja kaunokirjallisia teoksia. Ohjelmanjulistuksen asemaan nousi juuri *Miehiä, jotka eivät unohda*. Siinä Fabritius esitti kaunokirjallisessa muodossa poliittisen ajattelunsa taustat, perusteet ja toimintasuunnitelmansa. *Miehiä, jotka eivät unohda* on avainteos suomalaisen fasismin ajatusmaailmaan.

Seuraamme tässä kirjassa Johan Fabritiuksen ja hänen aatovereittensa matkaa maailmansotien välisen aikakauden suomalaisiksi fasisteiksi. Kuten eurooppalaisille aateveljillekin, suomalainen fasismi oli yritys toteuttaa yhteiskuntanäky, jolla torjuttaisiin koko yhteisöä – kansakuntaa

– uhkaavaksi uskottu rappio. Näky käsitti kansallismielisen, »tervehdyttävän» liikkeen, joka palauttaisi joskus menneisyudessa vallinneeksi uskotun kulta-ajan. Se loisi uuden, sopuisointuisen yhteiskunnan murskaamalla eripuraa lietsovat valistuksen ja liberalismien harhaopit.

Fasismien aatteelliset piirteet terävöityivät pitkän 1800-luvun aikana, ajanjaksona, joka ulottui Ranskan vallankumouksen alkamisesta vuodesta 1789 ensimmäisen maailmansodan syttymiseen vuonna 1914. Pitkän vuosisadan päättänyt maailmansota merkitsi fasismien synnylle välttämätöntä, ratkaisevaa ja järjestyttävää yhteiseurooppalaista sukupolvikokemusta. Se kaatoi jokseenkin kaikki menneen aikakauden totunnaisuudet ja varmuudet. Sodan jälkeisen maailman peri juoksuhaudoissa aikuisuuteensa kasvanut, nuorista miehistä koostunut tulevien fasististen liikkeiden iskujoukko.

Johan Fabritius oli yksi tämän eurooppalaisen sotasukupolven jäsenistä. Hänen nimensä on useimmille tuntematon. Fabritius ei kohonnut oman aikansa fasistisen liikehännän näkyvimpien hahmojen joukkoon. Hän ei viihtynyt politiikassa eikä julkisuuden eturivissä, vaan hänen toimintansa rajoittui pieniin suomenruotsalaisiin radikaalin nationalismien järjestöihin. Kesällä 1944 Fabritius kuitenkin teki ratkaisun, joka osoitti hänen aatteellisen sitoutuneisuutensa syvyyden. Kun Suomen irtautuminen sodasta Neuvostoliittoa vastaan alkoi näyttää todennäköiseltä, hän liittyi Vapaan Suomen Liikkeeseen, joka oli ss:n johtama maanlainen vastarintaliike Suomessa. Hän siirtyi salatein Saksaan, palasi salaa Suomeen, ja jäi aikanaan kiinni viranomaisien päästyä hänen jäljilleen. Johan Fabritius kuoli tutkintavankeudessa ilman, että ehti käyttää julkista puolustuspuheenvuoroaan muiden hänen laillaan maanpetoksesta syytettyjen penkiltä.

»Reilua talonpoikaishuumoria»?
– fasismi ja vähättelyn kulttuuri

Suomalaisen fasismin historian uskotaan olevan hyvin tunnettu. Sen näyttävimpiä ilmenemismuotoja – italialaista fasismia ja saksalaista kansallissosialismia jäljitelleitä suomalaisia liikkeitä – on käsitelty useissa tutkimuksissa ja tietoteoksissa. Siksi on outoa, että kokonaiskuva on yhä hajallaan noin neljänkymmenen vuoden aikana syntyneessä, laadultaan vaihtelevassa tutkimuskirjallisuudessa. Oireellista on sekin, että merkittävin kansallissosialistisia liikkeitä Suomessa käsittelevä työ, Henrik Ekbergin väitöstutkimus *Führerns trogna följeslagare*, on julkaistu vain ruotsiksi.³

Tutkimus on jäänyt sirpaleiseksi juuri siksi, että suomalaisen fasismin perintö herättää yhä voimakkaita ja ristiriitaisia tunteita. Fasististen hallintojen rikokset – terrori, sota, kansanmurha – traumatisoivat laajalti eurooppalaista poliittista oikeistoa, sillä fasististen liikkeiden katsottiin syntyneen nimenomaan oikeiston keskuudessa. Äärioikeistolaisuus ja oikeistoradikalismi vakiintuivat fasismin synonyymeiksi ja kiertoilmauksiksi. Marxilainen historiantutkimus selitti sekin fasismin mielellään kapitalismin äärimmäiseksi muodoksi ja oikeiston perimmäiseksi olemukseksi.

Todellisuudessa fasismin suhde poliittiseen oikeistoon oli monimutkaisempi ja vähemmän tiivis. Fasistit itse näkivät aatteensa ja liikkeensä mielellään irtiottoina perinteisestä oikeisto–vasemmisto-akselista, eräänlaisena vallankumouksellisena kolmantena tienä. Fasismi lupasi pelastusta sekä kapitalismin ääri-ilmioilta että kommunismin aaveelta. Perinteisen, konservatiivisen oikeiston parista fasistit kyllä löysivät liittolaisia, koska yhteisiä viehtymyksen aiheita oli paljon. Jaettua arvopohjaa määrittivät arvokonservatismi, autoritaarisuus, kansallismielisyys ja kommunismin pelko.

Neuvostokommunismiin uhasta tehtiin Suomessa 1920-luvulla uskonnollinen opinkappale. Neuvostoliiton luonnetta raakana ja aggressiivisena diktatuurina ei tarvitse vähätellä, mutta sen todellinen vaikutusvalta maailmansotien välisen aikakauden suomalaiseseen yhteiskuntaan jäi uskoteltua heikommaksi. Suurin osa aikalaisista ymmärsi tämän, vaikka kommunismia kohtaan tunnettiinkin melkein koko yhteiskunnan ja poliittisen kentän oikeistosta sosiaalidemokraateihin yhdistänyttä epäluuloa. Siksi kotimaisia kommunisteja ja sellaisiksi uskottuja valvomaan valjastettiin parhaimmillaan niin turvallisuuspoliisi, sisäinen sotilastiedustelu, suojeluskunnat kuin paikalliset poliisiviranomaisetkin.

Tällaisen verkon läpi eivät kovin isot kalat enää uineet. Vasemmiston toimintamahdollisuuksia kavensivat tehokkaasti myös 1920-luvun valtiopetosoikeudenkäynnit, puhumattakaan 1920- ja 1930-lukujen taitteen ulkoparlamentaarisesta puhdistustyöstä. Oli pieni ihme, että kommunismi Suomessa ylipäänsä säilyi hengissä, niin moneen otteeseen ja niin monella tavalla valkoinen Suomi ampui tätä karpästä tykillä.⁴

Silti kommunismin vaaraa pidettiin jatkuvasti esillä ja sen uskottiin uhkaavan koko yhteiskuntajärjestystä. Epäsuhta kommunismin todellisen vaikutusvallan ja sitä vastaan liikekannalle pantujen voimien välillä osoittaa, että kysymys ei ollut vain ulkopoliittisesta uhasta. Kysymys oli myös sisäpoliittisesta hallinnasta. Erityisesti kansallismielisten radikaaleimmalle, fasisiselle osalle kommunismi oli hyvä vihollinen. Sitä esillä pitämällä oli mahdollista ajaa omia poliittisia tavoitteita ja houkutella niiden taakse maltillisempaakin porvaristoa. Ellei kommunisteja olisi oikeasti ollut olemassa, heidät olisi pitänyt keksiä.⁵

Fasistien tavoitteet olivat kuitenkin paljon pitemmällä kuin kommunismin hävittämisessä. He halusivat tuhota

kaikenlaisen puoluepolitiikan, ensin kommunistit, sitten sosiaalidemokraatit, sitten »vetelät» maltilliset porvari-puolueet ja Maalaisliiton kaltaiset »luokkapuolueet». Tässä ajattelussa suomalaiset radikaalit eivät eronneet eurooppalaisista aatetovereistaan. Demokratian, parlamentarismin ja puolueiden hävittäminen oli välttämättömäksi ymmärretty ensimmäinen ehto kansalliselle yhtenäisyydelle.⁶

Kaikki tämä vaikuttaa edelleen fasismin historiakuvaan. Kuten vuoden 1918 sisällissodan tapahtumat, fasismin rikokset olivat sodanjälkeisessä Suomessa pitkään sisäpoliittinen lyömäase, jolla vasemmisto otti oikeistosta moraalisia voittoja. Kuten sisällissodan punaisella terrorilla aikoinaan, myös fasistisytyöksellä oli helppo lyödä. Kummassakin tapauksessa historiasta löytyi käsittelemättömiä vääryyksiä, joiden mainitseminen oli tehokasta. Ja toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa oli aina otettava huomioon myös Neuvostoliitto, joka omassa propagandassaan nimitteli jokseenkin kaikkia poliittisia vastustajiaan fasisteiksi. Kukapa fasistiksi siis olisi halunnut leimautua.

Fasismin jälkikuvaa Suomessa muokkasi vielä lisää Neuvostoliiton romahduksen jälkeen alkanut sotavuosien ihanointi. Talvi- ja jatkosodasta tuli suomalaisten oma suuri isänmaallinen sota, joka vuosikymmenten myötä muuttui tappiosta ensin torjuntavoitoksi ja sitten itsenäisyystaistelun huipennukseksi. Sotia edeltäneen ajan todellisuutta on ollut tähän kuvaan vaikea sovittaa. Isänmaallisen hengenostatuksen ilmapiirissä unohtui, miten ristiriitainen yhteiskunta maailmansotien välisen ajan Suomi oli ollut. Seurauksena esimerkiksi 1990-luvulla alkanut vuoden 1918 sisällissodan tutkimuksen uusi käänne herätti alussa tunteikkaan keskustelun. Sisällissodan uudet tulkinnot koettiin oman pesän likaamiseksi ja myöhempienkin veteraanien sankaritöiden pilkkaamiseksi. Samanlaista vastarintaa on

kohdannut toista maailmansotaa käsittelevä uusi sotahistoria: ikään kuin sotavuosien seksuaalisen ilmaston, suomalaisten suhteen holokaustiin tai sotilaiden mielenterveysongelmien historiallinen tarkasteltu lokaisi »hyvät asiat» menneisyydessämme.

Yksittäisten tutkijoiden ponnistuksista huolimatta fasismi on käytännössä rajattu suomalaisen historiakuvan ulkopuolelle. Arviot fasismin ja fasistien yhteiskunnallisesta merkityksestä Suomessa ovat sen takia vaihdelleet vähäisen ja olemattoman välillä. Puolustelijat takertuvat edelleen siihen, että vain avoimesti fasistisia ideoita tai kansallissosialismia jäljittelevät järjestöt ja niiden kannattajat olisivat olleet »fasisteja» tai »natseja», ketään muita ei nimityksen alle voi sovittaa. Avoimia fasisteja taas oli niin vähän, ettei heillä tietenkään voinut olla yhteiskunnallista merkitystä. Fasismi hukkui loputtoman tuntuiseen määrittely-yritysten ja niistä käydyn kiistelyn suohon. Suomessa oli vallinnut kirjailija Matti Kurjensaaren luonnehdinnan mukainen »reilu kommunisminvastainen demokratia» ja sillä hyvä.⁷

Suomalaista fasismia ei tutkimuksessakaan ole juuri verrattu ilmeisimpään vertailukohtaansa: eurooppalaiseen fasismiin. Se kenties johtuu siitä, etteivät suomalaiset radikaalit lopulta saaneet kovin paljon pahaa aikaan: heidän vallankaappaushankkeensa epäonnistuivat, haaveet suomalaisista keskitysleireistä eivät toteutuneet, antisemitismi jäi puoluelehtien sivuille, tappolistat pöytälaatikoihin, diktaattorit nostamatta valtaan. Meillä ei ollut juutalaisvainoja eikä keskitysleirejä, joten ei ollut »oikeita» natseja eikä fasistejakaan. Ei siis ollut mitään vertailtavaa.

Tässä kirjassa riitautetaan suurin osa, ellei kaikkia suomalaisesta fasismista vallitsevista käsityksistä. Yksi keskeisimmistä on uskomus, ettei Suomessa varsinaista fasismia olisi oikein ollutkaan, tai että se olisi jäänyt yhteiskuntaelä-

män marginaaliseksi, hieman koomiseksi lisäkkeeksi, liikkeeksi vailla kannattajia, vaikutuksia ja perintöä.

Väitämme, että avoin fasismi muodosti Suomessa vain pienen osan fasismin todellisesta vaikutusvallasta. Merkittävimvät ja laajapohjaisimmat fasismit liikkeet, Lapuan liike, Isänmaallinen Kansanliike (IKL) ja Vapaussodan Rintamamiesten Liitto (VRL), sanoutuivat koko olemassaolonsa ajan pontevasti irti fasismista ja kansallissosialismista samalla kun käytännössä tekivät fasisista politiikkaa.

Suomi on eurooppalainen maa. Siksi ei ole yllättävää, että eurooppalaiseen tapaan Suomeenkin syntyi sotienvälisellä aikakaudella fasismia, kansallissosialistisia ja muita radikaaleja kansallismielisiä liikkeitä. Nimitykset vaihtelivat jo siitäkin syystä, että fasismien oma ymmärrys aatteidensa luonteesta vaihteli. Ne kansallismieliset radikaalit, joiden tausta oli perinteisessä poliittisessa oikeistossa, luonnehtivat itseään joskus »vallankumoukselliseksi oikeistoksi». Italian kielestä johdettu sana *fascismi* taas oli 1930-luvun alkupuolelle saakka suosittu oma määritelmä liikkeille, jotka tavoittelivat kansallista vallankumousta. Lyhytikäiseksi jäänyt aikakauslehti *Fascisti* yritti vakiinnuttaa termiä poliittiseen elämään päätoimittajansa Gustaf Wreden sanoin:

Lehtemme tulee ajamaan suomalaista fascismia. Mitä se on, riippuu yksityiskohdissaan meidän kansallisista olosuhteistamme. Mutta että sitä vaaditaan, on selviö.⁸

1930-luvun kuluessa fascismi kuitenkin unohtui radikaaleilta itseltäänkin. Sen tilalle oman poliittisen identiteetin kuvaajaksi otettiin Adolf Hitlerin ja saksalaisen kansallissosialismin menestyksen innoittamana sana kansallissosialismi. Suomeenkin syntyi joukko avoimesti kansallissosialistisia liikkeitä, kuten Suomen Kansallissosialistien Työ-

järjestö, Suomen Kansallissosialistinen Kansanpuolue, Kansallissosialistien Järjestö tai nimensä Suomalaissozialistiseksi Puolueeksi myöhemmin muuttanut Suomen Kansallissosialistinen Liitto. Näyttäisi siis, ettei suomalaisen fasismin täsmällinen määrittely ole helppo tehtävä. Fasisteilla itselläänkään ei ollut tarkkarajaista kuvaa aatemaailmansa sisällöstä. Kaikki nämä liikkeet kuitenkin jakoivat tietyt keskeiset, toistuvat ja yleiseurooppalaiset aatteelliset tekijät, joiden perusteella ne on mahdollista tunnistaa suomalaisen fasismin muodoiksi.

Lapuan liikkeen väkivaltaa on myöhemmin puolusteltu sillä, että liike olisi ehkäissyt kommunistien toimintaa ja »viidennen kolonnan» syntymistä Suomeen. Liikkeen väkivaltaisuuDET olivat tästä näkökulmasta hyödyllisiä, ja joka tapauksessa perusuonteeltaan harmitonta, reipasta »talonpoikaishuumoria.» Luonnehdinta on vähintäänkin kummallinen, koska puhe on sieppauksista, pahoinpitelyistä ja poliittisista murhista.⁹

Samanlainen vähättely on leimannut sodan jälkeisen ajan uskomuksia kansallismielisen radikalismien luonteesta. Julkisessa keskustelussa törmää usein käsitykseen, että 1920- ja 1930-lukujen radikaalien toiminta olisi ollut vain innostuneen isänmaallista, kenties hieman karkeaa, mutta hyvänlaatuista ja ymmärrettävää. Tällaisten väitteiden esittäjät joko valehtelevat tai eivät tunne suomalaisten fasistien ideologiaa. Kansallismielisten radikaalien isänmaallisuus oli nimittäin aivan omanlaatuistaan, eikä sen sisältö mitenkään poikennut muualla Euroopassa fasisteiksi ja kansallissosialisteiksi kutsutuista aatekumppaneista.

Tässä kirjassa nostetaan esiin suomalaisen fasismin tekijät heidän omien kirjoitustensa kautta. Fasismia ilmiönä voi ymmärtää vain tutustumalla Johan Fabritiuksen kaltais-

ten fasistien ajatusmaailmaan. Keitä fasistit olivat, millaisia asioita he tavoittelivat, ja miksi?

Fasismi yhä vaikuttavana aateperintönä ja poliittisena projektina ei ole kadonnut mihinkään. Ymmärrys on välttämätön avain ilmiön oikeaan arviointiin. Se on erityisen tärkeää nyt, kun eurooppalainen fasismi on koko maanosassa tekemässä voimakkainta paluuta poliittiseen elämään sitten toisen maailmansodan päättymisen.

Pimeä aurinko nousee – radikalismien sukupolven jäljillä

Heinäkuun loppupäivinä vuonna 1914 Venäjän armeijan reservin upseeri, insinööri Johan Fabritius istuskeli Viipurissa Wiborgs Läns Segelföreningenin paviljongin terassilla. Hänen seurassaan oli toinen nuori mies, *Viborgs Nyheter* -lehden päätoimittaja Ove Sjöström. Kesäisten iltapäivien tunnelma oli muuttunut painostavaksi Euroopan koko ajan kiristyvän poliittisen tilanteen ja sakenevien arvailujen ja huhujen takia. Jälkeenpäin muisteltuina nuo viimeiset kesän hetket tuntuivat olleen täynnä uhkaa ja enteitä tulevasta.

Fabritius kirjoitti myöhemmin, että »sivilisaation aika-kausi» oli kulumassa loppuun ja jokin toinen aika alkamassa. Hänelle se merkitsi pian alkanutta liikekannallepanoa ja kutsua astua reserviläisenä palvelukseen. Sjöströmin alkava mullistus taas vei jääkäriksi Saksaan vuonna 1915. Toverusten tiet eivät enää ristenneet. Muiden jääkäreiden joukossa Suomeen palannut Sjöström kuoli sairauteen Kuopiossa maaliskuussa 1918, keskellä Suomen sisällissotaa.¹⁰

Johan Fabritiuksen elämänvaiheissa oli maailmansodan syttymiseen mennessä näkyvissä kaksi myöhemmän eurooppalaisen fasismin keskeistä taustatekijää: kansallismie-

lisyys ja radikalisoituminen. Molemmat olivat leimanneet hänen siihenastista elämäänsä jo pitkään.

Johan Fabritius oli syntynyt vuonna 1890 Moskovassa suomalaisen perheeseen, jonka kotikielinä olivat ruotsi ja venäjä. Isä Johannes Christian Fabritius teki Venäjän armeijassa pioneeriupseerin uraa, joka nosti hänet lopulta kenraalikuuntaan saakka. Äiti Alexandra Fabritius kuului venäläiseen Svetšinien aatelissukuun. Perhe eli yläluokan elämää kaupunkitaloineen, kesähuviloineen ja ulkomaanmatkoineen. Isä tavoitteli pojalleen niin ikään uraa pioneeriupseerina ja lähetti yksitoistavuotiaan Johanin Haminan kadettikouluun.¹¹

Äidin venäläisyydestä huolimatta lapsuudenkodin älylistä ilmapiiriä leimasi suomalainen nationalismi. Nuori Johan tottui jo lapsuusvuosinaan seuraamaan Venäjän Suomen-politiikkaa kansallisesta näkökulmasta. Muistelmissaan hän valitti ajan myötä kasvanutta vierauden tuntua suhteessa imperiumille lojaaleihin äitinsä sukulaisiin ja venäläisiin koulutovereihinsa. Ensimmäinen kouriintuntuva kokemus monikansallisen imperiumin ja suomalaisen kansallismielisyyden yhteensopimattomuudesta tuli, kun Haminan kadettikoulu lakkautettiin vuonna 1903 osana keisarillisen hallituksen yhtenäistämispolitiikkaa Suomessa. Nuori Fabritius siirrettiin Nikolajevin pioneerikouluun Pietariin. Hänen radikalisoitumisensa sai monen muun tavoin ensimmäisen voimanlähteensä sortovuosien tapahtumista. Suomen suuriruhtinaskunnan kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin murha aiheutti Fabritiusten perheessä jo pidäkkeetöntä riemua: »Nyt hän oli saanut tuomionsa! Lopulta kin! Ei hetkeäkään liian aikaisin!»¹²

Isänmaallista innostusta sumensi vain pikkuveljen kuolema kunnolla diagnosoimatta jääneeseen pitkälliseen sairauteen vuonna 1905. Venäjän tappio Kaukoidän sodassa

samana vuonna antoi nuorelle Johanille ensimmäisen kokemuksen vallankumouksesta. Syyskuun lopulla 1905 alkaneen yleislakon aikana Pietarin sähkönjakelu katkesi. Katuvalot sammuiivat, raitiovaunut seisoivat, kaupoista loppui myytävä ja ne sulkivat ovensa. Nikolajevin pioneerikoulun oppilaat joutuivat istumaan päiväkausia suljettuina koulurakennukseen. Ulos oli liian vaarallista mennä. Nuoret kadetit kyyristelivät peloissaan kynttilänvalossa samalla kun nykyaika teki ryskyen tuloaan ulkona. Ainoat uutiset ulkomaailmasta olivat palvelusväen välittämiä vertahyhtäviä huhuja: Pyhän Synodin yliprokuraattori Konstantin Pobedonostsev oli joutunut raivostuneen väkijoukon käsiin ja revitty kappaleiksi, tsaari oli murhattu. Kumpikaan tieto ei pitänyt paikkaansa, mutta Fabritiukselle vallankumous näyttäytyi siitä lähtien valloilleen riistäytyneenä, petomaisena kaaoksena.¹³

Vuonna 1910 Johan Fabritius astui Venäjän armeijan palvelukseen pioneeriupseerina, aliluutnanttina Väinänlinnaan sijoitettuna 20. sapööripataljoonaan. Suomalainen kansallismielisyys alkoi tässä vaiheessa vaikuttaa jo Fabritiuksen uraankin. Hän erosi palveluksesta vain paria vuotta myöhemmin. Oman kertomuksensa mukaan hän ei kyennyt ratkaisemaan moraalista ongelmaa, jonka aiheutti palveleminen hänen kotimaataan Suomea sortavan keisarikunnan asevoimissa. Viipuriin asettunut Fabritius työskenteli sen jälkeen venäläisen osakeyhtiö Rossijan palveluksessa ja suoritti vuonna 1913 insinööritutkinnon Saksassa. Palattuaan Suomen suuriruhtinaskuntaan hän osallistui innokkaasti sen kansallismielisiin mielenilmauksiin.¹⁴

Kaikki eurooppalaiset fasistiset liikkeet kumpusivat radikalisoituneesta kansallismielisyydestä. Kansallismielisyys ilmeni kaipuuna voimakkaaseen kansakuntaan ja kansallismielisyyteen, jonka edellytettiin olevan poliittisesti, etnisesti,

kielellisesti ja uskonnollisesti yhtenäinen. Kaikki fasistit olivat – ja ovat yhä – kansallismielisiä. Kaikki kansallismieliset eivät kuitenkaan ole fasisteja. Tarvitaan muutakin.

Radikalismilla tarkoitamme valmiutta väkivaltaan poliittisten päämäärien ajamiseksi. Radikaalit joko käyttävät väkivaltaa suoraan tai ovat valmiita hyväksymään sen toisten käyttämänä. Radikaaleja ovat myös ne, jotka yllyttävät väkivaltaan tai puolustelevat, vähättelevät ja selittelevät toisten väkivaltaisuuksia. Fabritiuksen kohdalla radikalisoituminen oli alkanut jo lapsuudenkodissa; isä ja poika olivat yhdessä olleet valmiit hyväksymään poliittisen murhan suuremman hyvän nimissä. Kokemukset vallankumouksesta kiihdyttivät radikalisoitumiskehitystä tuomalla mukaan ulkopuolisen uhan ja pelon tunteet. Fabritiuksen elämässä radikaloivaksi tekijäksi yli muiden osoittautui kuitenkin alkanut maailmansota.

Johan Fabritius palveli maailmansodassa venäläisenä upseerina Galitsian ja Romanian rintamilla, ja hän yleni kapteeniksi ja pataljoonan komentajaksi. Eurooppalaisesta suursodasta, Venäjän vallankumouksesta ja Suomen sisällissodasta tuli hänen elämänsä merkityksellisin kokemus. Ne muovasivat hänestä suomalaisen sotasukupolven selväsanaisten edustajan, joka teoksissaan johti ajattelunsa piirteet johdonmukaisesti takaisin kokemukseensa maailmansodan rintamasotilaana ja sisällissodan valkoisena taistelijana. Maailmansodasta ja siihen suoraan kytkeytyneestä Suomen sisällissodasta tuli linssi, jonka läpi Fabritius katseli kaikkea kokemaansa. Rintama ja sen soturit kohosivat Fabritiuksen aatemaailmassa velvollisuudentunnon, isänmaanrakkauten ja miehuullisuuden vertauskuviksi.

Rintaman kuolemaa halveksuvan hyveellisyyden vastakohtaksi muodostui selustan mädännäisyys. Fabritiuksen ajatuksissa selustassa tiivistyi kaikki mikä oli alhaista, pelku-

rimaista ja väärää. Selusta oli koko se siviilien ja rintamatehtävistä etäämmällä olevien sotilaiden kansoittama maailma, jossa sodasta hyötyjien joukko keinotteli ja nautti makeasta elämästä samalla kun miesten parhaimmisto kärsi ja kuoli ei-kenenkään maalla. Fabritius ei ollut käsityksissään yksin. Näkökulma oli yhteinen hänen kaltaisilleen rintamasotilaille kaikissa sotaakäyneissä maissa ja ratkaisevan tärkeä tekijä eurooppalaisen fasismin synnylle. Ei ollut sattuma, että sen tunnetuimmat ja vaikutusvaltaisimmat edustajat, italialainen Benito Mussolini ja saksalainen Adolf Hitler, olivat Fabritiuksen lailla maailmansodan rintamaveteraaneja.¹⁵

Vuoden 1917 heinäkuun lopulla Saksan ja Itävallan armeijat murtautuivat venäläisten asemien läpi Tarnopolin luona Galitsiassa. Fabritius oli itse mukana todistamassa Venäjän armeijan lopullisen romahduksen alkamista. Rintama oli hajoomassa. »Velvollisuuteni täällä on täytetty», Fabritius kirjoitti vaimolleen elokuun viimeisenä päivänä vuonna 1917. Oli aika lähteä pyrkimään takaisin kotimaahan, jonka aseman palauttamisesta, ehkä jopa itsenäistymisestä, oli nyt uutta toivoa. Fabritius nousi syyskuussa 1917 junaan ja lähti matkaan kohti Suomea. Hän tuskin aavisti, että kotimaassa oli edessä vielä maailmansodan viimeinen, suomalainen näytös. Junamatka suomalaisen fasismin kovaan ytimeen oli alkanut.¹⁶

Tämä kirja kertoo niistä suomalaisista, jotka maailmansotien välisellä aikakaudella haaveilivat tulevasta kansallismielisestä, autoritaarisesta ja yhtenäisestä Suomesta. Kerromme keitä he olivat, millaista politiikkaa he ajoivat, minkälaisia järjestöjä he perustivat tavoitteidensa saavuttamiseksi, millaisiin salahankkeisiin he sekaantuivat sekä miten heille itselleen ja heidän aatteilleen lopulta kävi.

Tällä vuoden 1918 jälkeisen valkoisen Suomen radikaalimmalla kannattajajoukolla oli vahva pyrkimys määrit-

tää kansalaisen, perheen ja yhteiskunnan tehtävät uudelleen, muokata suomalainen yhteiskunta vastaamaan omaa käsitystään hyvästä yhteisöstä. Ajan henkeen kuului ajatus, jonka mukaan keskeistä oli valtion totaalinen, uskonnolliset ja moraaliset puitteet ylittävä valta yli kansalaisten. Fasistisen ajattelun olennainen osa tämän lisäksi oli muiden, yhtä radikaalien aatteiden pelko ja niiden murskaaminen tarvittaessa väkivallalla. Johan Fabritiuksen kaltaiset sivistyneet, koulutetut, varakkaat, hyvämaineiset ja kaikin puolin kunnolliset tavalliset eurooppalaiset mukautuivat ääriajatteluun, joka päällisin puolin saattoi vaikuttaa »yhteiskuntaa säilyttävältä» ja perinteisiä arvoja puolustavalta. Seurauksena oli kuitenkin kurimus, joka alkoi syrjinnästä ja nieli vuorollaan niin kommunistit, sosiaalidemokraatit, ammattiyhdistysaktiivit, juutalaiset, homoseksuaalit, Jehovan todistajat, romanit, mielenterveyspotilaat kuin kehitysvammaisetkin. Etsimme Fabritiuksen kaltaisten fasistien historiasta vastausta kysymykseen, miksi näin kävi.¹⁷

Kansallismielisten radikaalien omista kirjoituksista päätellen heidän Suomessa ei olisi ollut puolueita eikä eturyhmiä edustavia järjestöjä. Niiden sijaan »kansan tahto kokonaisedun mukaisesti» olisi alistettu yhden aatteen ja yhden johtajan alaisuuteen. Maata olisi johtanut eri ammattikuntien edustajista koottu korporatiivinen, käytännössä yhtä poliittista aatetta edustava parlamentti. Huomattava osa väestöstä olisi rajattu äänioikeuden ulkopuolelle, sillä kunnallinen ja valtiollinen äänioikeus olisi sidottu veronmaksukykyyn ja erilaisiin velvollisuuksiin. Kansalais- ja ihmisoikeuksien sijaan olisi luotu työhön ja maanpuolustukseen kytkeytyvien kansalaisvelvollisuuksien Suomi. Toimiminen väestönsuojelun ja maanpuolustuksen tehtävissä – käytännössä pakkojäsenyys suojeluskunnissa tai Lotta Svärdissä – olisi ollut miesten ja naisten keskeinen kansa-

laisvelvollisuus. Yhteiskunnallista keskustelua, poliittisesta oppositiosta puhumattakaan, ei olisi suvaittu. Maan henkistä ilmapiiriä olisi hallinnut voimakas julkinen uskonnollisuus ja epäluulo kaikkia ulkopuolisia kulttuurisia, älyllisiä ja poliittisia vaikutteita kohtaan.

Fasistinen Suomi jäi toteutumatta. Tästä perustavanlaatuisesta epäonnistumisesta huolimatta kansallismielisen radikalismien ja fasismin aikakausi tarvitsee ja ansaitsee perusteellisemmän pesänselvityksen kuin mitä Suomessa tähän saakka on yritetty. Oppaina tällä retkellä on joukko suomalaisen fasismin edustajia, kanssavaeltajia ja myötäilijöitä, erityisesti maailmansodasta palaava, rintamakokemuksen karkaisema ja katkeroittama suomalainen nationalisti Johan Fabritius.

Myöhempien romaanihenkilöidensä lailla hän nousi oman junansa kyytiin syyskuussa 1917. Matkasta tuli pitkä. Pikajuna kyyditsi Fabritiuksen Kiovasta muutaman väliaseaman kautta Vapaan Suomen Liikkeen tukikohtaan Pohjois-Saksan Usedomin Heringsdorfiin ja sieltä viimeiselle pistoraiteelle, Helsingin lääninvankilan selliin. Viimeiselle seisakkeelle saavuttiin vasta vuonna 1946.

Fabritiuksen veturia liikuttanut yleiseurooppalainen kättiläpaine syntyi liejusta ja piikkilangasta, turhautumisesta, pettymyksestä ja petoksen kokemuksesta, rintamasotilaan kohdentumattomasta raivosta esikuntia, sotagulašseja, palveluksesta vapautettuja, naisia, tyhjää jauhavia poliitikkoja, vallankumouksellisia houkkia ja »ultrahumaanisia» haihatte-lijöitä kohtaan. Sama paine synnytti eurooppalaisen fasismin. Siksi sen, joka haluaa ymmärtää fasistien aatemaailmaa ja sen suomalaisia ilmenemismuotoja, kannattaa nousta Kiovan asemalla puhkuvan pikajunan kyytiin.

Veturin pilli viheltää jo.

”Kiväärin kieli on ainoa maailmankieli, paljon selvempi kuin esperanto tai muut vastaavat potasket. Siis rasvaa kiväärisi ja kiillota saappaasi.”

Suomalainen fasismi oli monimuotoisempaa ja vaarallisempaa kuin on aiemmin ymmärretty.

Fasismi ja sen aatteet ovat jälleen osa eurooppalaista politiikkaa. Tässä kirjassa kolme sujuvakynäistä historianutkijaa kertoo, mistä fasismissa oli ja on kysymys, ja millaista yhteiskuntaa suomalaiset 1920–1930-lukujen fasistit tavoittelivat. Käsittelyssä ovat niin henkilöt, aatteet kuin toimintakin. Kirjoittajat näyttävät, kuinka fasistisilla liikkeillä oli jäsenmääränsä suurempi vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan: aatemaailma levisi avoimesti fasististen liikkeiden julkisivun takana ja sai kannatusta ja tukea elinkeino- ja yhteiskuntaelämän keskeisiltä vaikuttajilta.

Teos piirtää ensimmäistä kertaa näkyviin koko sotienvälisen ajanjakson suomalaisen fasismin kaaren, osoittaa jatkuvuudet nykypäivään ja kertoo, miten lähellä fasistinen kaappaus Suomessa olikaan. Suomalaisen fasismin historiaa tuntematta suomalaisen kansanvallan tarina ei tule ymmärrettäväksi.

#kirja

WWW.KIRJA.FI

9 789510 401323

92.7

ISBN 978-951-0-40132-3

